

Nr. 15, december 2001

IN DIT NUMMER:

Kerk en oorlog in Zuid-Afrika

Euro-donateurs

Wat is er met de theologie gebeurd?

Redactioneel

Vrede op aarde, klinkt het in de decembermaand uit de muziekinstallatie in de winkelcentra. Vrede, maar wij steunen een oorlog; vrede, terwijl het islamitisch fundamentalisme toesloeg en nog dreigt; vrede, hoe kan dat in een cultuur die zich tegen God keert? Het evangelie van de vrede komt met zwaardgeflinker, schreef K. Schilder in een artikel over de engelenzang uit 1940. Toen was het ook oorlog, een oorlog waarin onze vliegvelden vernield werden en onze huizen gebombardeerd. In 1900 was er ook al oorlog, in Zuid-Afrika. Vrede is er in deze wereld maar mondjesmaat.

Dit jaar is er op het ADC aandacht geweest voor strijd in de kerk en strijd in de cultuur: een congres, een tentoonstelling en een boek over de kwestie-Geelkerken, een lezing over de kerken in de Boerenoorlog en een congres over de lotgevallen van de gereformeerde theologie in de twintigste eeuw. Wij danken aan het einde van dit jaar graag allen die betrokken waren bij deze activiteiten, als deelnemers, als sprekers, en hoe dan ook. Wij bedanken eveneens de veel ruimere kring van kerkleden en sympathisanten, die met hun giften de activiteiten van het ADC ook dit jaar weer hebben mogelijk gemaakt. Uw steun blijft onontbeerlijk.

De geschiedenis is vol oorlog en vol strijd. Eeuwenlang hebben ook de gereformeerden gepoogd zich in deze werkelijkheid staande te houden en een begaanbare weg te zoeken, en vrede te vinden. Dit zoeken en dit vinden lijkt vandaag steeds minder zin te krijgen, zo betoogt onze cultuur. Er is geen weg, er is geen vrede.

De geschiedenis leert deze moedeloosheid relativeren. Vrede was er nooit, een weg was nimmer uitgestippeld. We ploeteren in de modder, schreef Schilder al. De Schrift belooft ons geen gebaande wegen, maar bemoedigt ons, staande in die modder. Want vrede is gesticht in een wereld vol oorlog. Niet in de hemel, maar hier, op gewone plaatsen: Bethlehem, Jeruzalem, Golgotha. Vrede. Op aarde, dat wil ook zeggen: in Arnhem, Bodegraven en Surhuisterveen. De geschiedenis spreekt van strijd, maar ook van vrede. Vrede op aarde, blijktens Schrift en historie. Het werk van het ADC vertelt ervan. Met uw steun ook volgend jaar weer.

Op 7 november hield dr. R.M. Britz, hoogleraar kerk- en zendingsgeschiedenis aan de Universiteit van Oranje Vrystaat een ADC-lezing over 'De Boerenoorlog en de kerken'. Voor een volle leeszaal zette hij uiteen hoe in 1899 de dreiging van oorlog tussen Engeland en de Boerenrepublieken de gereformeerden in Zuid-Afrika in moeilijkheden bracht.

Kerk en oorlog in Zuid-Afrika

De gereformeerden in de Kaapprovincie bevonden zich vanzelfsprekend in een lastige positie: ze stonden sympathiek jegens de republieken terwijl de Britse overheid hun wettige overheid was. Maar ook in de republieken bracht de oorlogsdreiging de gereformeerde kerken in verlegenheid. De Nederduits Gereformeerde Kerk (NG-kerk), waartoe tachtig procent van de inwoners van beide republieken behoorde, vroeg het wereldwijde verband van de Presbyteriaanse Alliantie om een pleidooi voor arbitrage en bemiddeling, maar de eveneens aangesloten Engelse kerken hielden dit tegen: de kerk moest zich niet met politiek bemoeien. Wel pleitten vierhonderd Nederlandse predikanten tegen de oorlog, maar ook dat was minder dan de kerkelijke steun die de NG-kerk had gewenst. Zonder krachtige steun vanuit het buitenland heeft de NG-kerk de Anglo-Boerenoorlog toen als eigen zaak opgevat en beredderd. Deze keuze versterkte de typisch Zuidafrikaanse gereformeerde trek om een eigen weg te gaan, een aspect dat zich ook later in de twintigste eeuw krachtig manifesteerde.

De NG-kerk riep op tot verootmoediging en gebed. Het thema was: Heer, vergeef onze zonden, wend de oorlog af en zegen Zuid-Afrika met vrede en eendracht. Toen de oorlog toch kwam in oktober 1899 voegde zich hierbij de bede om loutering. NG-predikanten verzorgden de commando's, preekten, stonden de gewonden bij, baden en dankten voor en na de slag. Tijdens biduren werden veel psalmen en evangelische liederen gezongen, en de meditatie van Spurgeon waren populair. De godsdienst is door de commando's in het veld duidelijk beleefd, maar ook werd het geloof van menigeen in deze situatie aangetast, al is er van de Godsvraag, zoals die in Europa in de Eerste en Tweede Wereldoorlog openbaar werd, geen sprake. Na de oorlog is over de geestelijke ervaringen tijdens de oorlog weinig gesproken of geschreven.

Toen in 1902 de vrede kwam, die een nederlaag voor de republieken betekende, klom opnieuw de oproep tot schuldbelijdenis en bekering. God moest gedankt worden voor het beëindigen van de oorlog, al had ze niet het verhoopte resultaat gebracht. Onderwerping aan de vredesvoorwaarden moest aanvaard worden als in overeenstemming met Gods wil. Het

accent werd na 1902 gelegd op de noodzaak tot verzoening en samenwerking met de nieuwe machthebbers.

De opstelling van de Anglicaanse Kerk aan Engelse zijde was krachtiger. De oorlog werd theologisch gerechtvaardigd als een herstel van onrecht - vooral jegens de zwarte bevolking. Dit motief was twijfelachtig, gelet op het feit dat Engeland na 1902 de zwarten niet de rechten gaf die in het vooruitzicht waren gesteld, zodat reeds na enkele jaren het ANC werd opgericht. Na de oorlog was wel sprake van verzoening tussen blanke en zwarte Zuidafrikanen. De zending onder de zwarte bevolking kreeg door de oorlog een impuls, al was deze evangelisch van aard en daardoor te weinig sociaal gericht.

Britz' conclusie luidde dat de houding van de NG-kerk voor, in en na de oorlog bepaald werd door haar evangelisch gekleurde theologie, die berustend van aard was. Deze berusting was echter geen gemeengoed. Er was met name onder de Doppers - de uit de Afscheiding ontstane Gereformeerde Kerk - een actievere benadering, die stoelde op de gereformeerde belijdenis. Zij konden zich niet vereenzelvigen met de evangelische benadering van de NG-kerk.

wat is er met de theologie gebeurd?

Op 9 november hield het ADC in de Lemkerzaal te Kampen een conferentie over de lotgevallen van de gereformeerde theologie in de twintigste eeuw. Twee Amerikaanse, twee Nederlandse en twee Zuidafrikaanse sprekers belichtten de geschiedenis van de theologie in hun eigen land. De bijeenkomst was druk bezocht en had goede aandacht in de pers. Centraal stond de plaats van de theologie binnen de haar omringende cultuur. Uit alle referaten bleek dat deze relatie vol spanning was. Zo worstelde de Orthodox Presbyterian Church vanaf haar ontstaan in de jaren dertig met de theologische vraag naar haar houding jegens de Amerikaanse samenleving, aldus prof. dr. D.G. Hart van Westminster Theological Seminary, Californië. De aanhoudende verwarring over de vraag of in de 'christelijke' USA het geestelijke karakter van de kerk, dan wel de universaliteit van Gods wet beklemtoond moest worden, leidde Hart tot de conclusie, dat het ongunstig is geweest de natie als christelijk te beschouwen. De Orthodox Presbyterians hadden zich beter de houding kunnen aanmeten van immigranten, die de USA als een toevluchtsoord beschouwden, dan die van de 'founding fathers', die Amerika bestempelden als 'een stad op een berg'.

De Christian Reformed Church had lange tijd het karakter van een emigrantenkerk. Volgens prof. dr. J. Bolt van Calvin Theological Seminary te Grand Rapids vormde binnen

deze kerkelijke kring de theologie van Kuyper en Bavinck de leidraad in discussies over de verhouding van theologie en cultuur. Er bleef afstand tot de Amerikaanse cultuur. In Zuid-Afrika was het anders. De politieke elite was vertrouwd met de gereformeerde theologie. Deze theologie stelde zich na 1948 in dienst van de apartheidsideologie. Prof. dr. R.M. Britz van de Universiteit van Oranje Vrystaat te Bloemfontein zette uiteen, hoe de theologen van de Nederduits Gereformeerde Kerk daarin verstrikt raakten. Ze ontwikkelden in feite de eerste naoorlogse politieke theologie. De apartheidstheologie was een nieuwe visie, die enthousiasme wekte, een logische analyse van de situatie leek, gevat in een bijbels raamwerk. Maar het was een verlaten van het spoor van de gereformeerde belijdenis. De Gereformeerde 'Dopper' Kerk heeft nooit officieel haar steun aan de apartheidsideologie betuigd, maar volgens prof. dr. A. le R. du Plooy was ook haar theologie door deze ideologie bevangen en heeft de Dopperkerk zich er niet krachtig genoeg van gedistantieerd.

De Nederlandse situatie bevond zich tussen distantie en verwevenheid. De Hervormde Kerk poogde de cultuur te kerstenen, maar slaagde daarin niet of nauwelijks, aldus prof. dr. A. van de Beek van de Vrije Universiteit. Hij onderkende in alle wisselende theologische accenten een constante onderstroom binnen de Hervormde Kerk, met name in de theologie van Noordmans. Die verzette zich zowel tegen het cultuurchristendom van veel hervormden als tegen het kuyperiaanse georganiseerde christendom. De christen is bij Noordmans in deze wereld zonder vaste grond onder voeten. Van de Beek sloot zich aan bij deze hervormde onderstroom: in onze atheïstische cultuur kan de christen niet veel meer doen dan schuilen rond Christus' kruis. Prof. dr. B. Kamphuis van de Theologische Universiteit (Broederweg) te Kampen meende eveneens dat de positie van de gereformeerde theologie in de cultuur marginaal was, maar hij plaatste de cultuur niet buiten de actieradius van kerk en theologie. Waar Noordmans en Van de Beek de continuïteit tussen schepping en verlossing ontkennen - want er is geen 'goede' schepping - hield Kamphuis met Kuyper en Schilder daaraan vast. Niet alsof er een directe, onproblematische relatie is tot schepping of cultuur, maar in Christus is de toegang er wel.

De geschiedenis van de gereformeerde theologie in de cultuur van de twintigste eeuw is vol scherven. In Amerika kreeg Kuypers visie geen kans en was het 'christelijke' Amerika eerder een juk dan een steun voor de gereformeerde theologie. In Zuid-Afrika heeft de gereformeerde theologie zich laten vangen in haar culturele context en in Nederland heeft ze haar positie in de cultuur verloren en/of afgewezen. Bij de vraag: wat nu? lopen de wegen uiteen: of de gereformeerde theologie haar verlies aan invloed en aanzien aanvaardt of wenselijk acht, dan wel haar feilen erkent, maar desondanks de cultuur blijft zoeken, hangt

mede af van de visie op de verhouding van schepping en verlossing. De slotsom van het congres was, dat die vraag nadere bespreking behoeft. Als de bezinning op de geschiedenis tot gesprek leidt, is in ieder geval op dit congres enige winst geboekt.

De tekst van de lezingen van deze conferentie is raadpleegbaar via de website van het ADC:

www.adckampen.nl/publicaties.

euro-donateurs

Aan het einde van dit jaar willen we alle mensen die in het afgelopen jaar het werk van het ADC gesteund hebben met het overmaken van een donatie hartelijk bedanken. Lezingen, congressen en bundels zoals vermeld in deze nieuwsbrief zijn niet mogelijk zonder uw steun. In verband met de komst van de euro in januari 2002 wordt u verzocht uw donatie voor het werk van het ADC in euro's over te maken (richtbedrag € 12,-). Via bijgaande euroacceptgiro kunt u dit pas na 1 januari 2002 betalen. We verzoeken u vriendelijk dus niet al voor eind van het jaar uw donatie over te maken.

Geelkerken-bundel

Op de Theologische Universiteitsdag van 26 september verscheen het vijfde deel in de AD Chartas-reeks, *De kwestie-Geelkerken. Een terugblik na 75 jaar*. Deze bundel bevat de teksten van de referaten van de in maart 2001 gehouden conferentie over de kwestie-Geelkerken, aangevuld met een beschrijving van het historisch verloop van de kwestie. Aan de orde komen onder meer de hoofdpersoon dr. J.G. Geelkerken, het beroep dat werd gedaan op Kuyper en op Bavinck, het verband tussen deze kwestie en het algemene culturele klimaat na de Eerste Wereldoorlog, de wijze waarop het kerkrecht gehanteerd werd en de plaats van deze kwestie in de geschiedenis van het neocalvinisme. Het boek is verkrijgbaar in de boekhandel. Voor donateurs is het boek met korting verkrijgbaar bij het ADC. Ter gelegenheid van de verschijning van dit boek werd op de TU-dag ten bate van de vele bezoekers in het centrum ook een tentoonstelling over de kwestie-Geelkerken gehouden.

archieven

In het afgelopen halfjaar zijn de volgende archieven en verzamelingen ontvangen en/of bewerkt:

¶ *Archiefcollectie van de Nederlands Gereformeerde Kerken (NGK), waaronder die van landelijke organisaties, van diverse plaatselijke kerken en van personen*

Overgedragen zijn de persoonlijke archieven van J. Goudzwaard, J.F. Hulsteijn Jfzn, G. van der Leeden, J. Meester en L.E. Oosterhoff. Van plaatselijke kerken zijn de volgende archieven

overgebracht: Aalten/Winterswijk, Amsterdam-Noord/Nieuwdam, Amsterdam-West, Amsterdam-Zuid, Beverwijk, Breda, Eck en Wiel en Groningen-Tehuisgemeente. Van nederlands-gereformeerde organisaties is het archief van het Cogma (contactorgaan gereformeerde militairen) overgedragen.

De archievencollectie van de NGK is niet openbaar. Verzoeken tot raadpleging van het bovengenoemde materiaal kunnen rechtstreeks worden gericht aan de archivaris van deze kerken, dhr. D. Smits te Vlaardingen; e-mail: dsmits@dsv.nl.

¶ *Enquête jeugdwerk van de werkgroep enquête kerkjeugd, 1971*. Nooit gepubliceerd materiaal.

¶ Tijdschriften van ds. Tj. Boersma, Zwolle. Aanvulling op *Reformanda*, *Bij de Tijd*, *De Poortwake*, *Kerkblad van het Midden*, etc.

archieff Prof. dr. K. Schilder

Op 12 september 1997 heeft dr. W.G. de Vries een groot gedeelte van het archief van prof. dr. K. Schilder (1890-1952) in bewaring gegeven op het ADC. Besloten is toen om dit voor het ADC en de vrijgemaakte kerken belangrijke archief met de nieuwste technologische middelen toegankelijk te maken. Deze inventarisatie is nu voltooid. Ze heeft twee jaar geduurd en leidde tot een goed toegankelijk archief. De correspondentie van en aan Schilder bestaat uit 4167 stukken. Deze zijn in een database toegankelijk gemaakt op afzender, ontvanger, datum, onderwerp, functie, etc. De correspondentie beslaat de helft van het archief. De andere helft bestaat uit collegedictaten, preken, manuscripten, realia, documentatie, aantekeningen, synodestukken, kopij, vrijmakingstukken, etc. Het archief is in eerste instantie toegankelijk via een plaatsingslijst. Deze is via de website te raadplegen: www.adckampen.nl/collectie. De inventaris en de stukken zelf moet u op het ADC komen raadplegen.

In de afgelopen periode heeft ds. E. Viljoen, Bellville, Zuid-Afrika op het ADC onderzoek gedaan in het Schilder-archief in verband met zijn promotiestudie naar de functionering van de confessie in de theologie van Schilder. Drs. N. Bakker is bezig met onderzoek naar prof. C. Veenhof en raadpleegt daarvoor ook het Schilder-archief.

Sinds dit najaar voert het ADC het secretariaat van de prof. dr. K. Schilderstichting. Deze activiteit lag op zijn weg, vanwege het beheer van het archief van Schilder en de betrokkenheid van het ADC bij veel Schilder-onderzoek. In verband met toekomstige publicatie in de reeks van Schilders verzamelde werken die deze Stichting bezorgt zijn diens brieven, in totaal 1073 stuks, als Word-bestand toegankelijk gemaakt. De brieven zijn door drs. W.H. de Gelder, vrijwilliger

op het ADC, getranscribeerd en overgetypt. In november is overigens het derde deel van Schilders verzamelde werken in deze reeks verschenen: *K. Schilder, Verzamelde werken 1944-1945*, bezorgd door dr. G. Harinck en dr. W.G. de Vries. Dit deel biedt persartikelen en lezingen. Het toont de ontwikkeling van Schilders argumentatie in het conflict met de generale synode en behandelt de opbouw van het vrijgemaakte kerkverband

Ter gelegenheid van het 50ste sterfjaar van prof. Schilder wordt in het kader van het Post Academisch Onderwijs (PAO) van de Theologische Universiteit in maart en april 2002 de cursus *Schilder opnieuw gezien* georganiseerd. Tevens zal voor een groter publiek een bijeenkomst met lezingen over Schilder worden belegd. De cursus is opgezet in samenwerking met de Schilderstichting en wordt in Kampen gehouden. Geïnteresseerden kunnen hierover contact opnemen met de universiteit: info@tukampen.nl.

Kerstvakantie

In verband met de kerstvakantie is het ADC gesloten van maandag 24 december 2001 tot en met vrijdag 4 januari 2002. Vanaf maandag 7 januari 2002 bent u weer iedere werkdag van 9.00 tot 17.00 uur van harte welkom.

marge laatste pagina

Adreswijziging

Wilt u een wijziging in het adres van het scribaat/archiefbeheer ook aan het ADC doorgeven? Dit geldt ook als er een (nieuwe) archiefbeheerder wordt aangesteld in de gemeente. Met die adreswijzigingen houden we ons bestand actueel en krijgt de juiste persoon ook de juiste informatie. Bij voorbaat dank voor uw medewerking.